

Indikatorer

– udvikling af indikatorer for inkluderende undervisning i Europa

Indikatorer

**– udvikling af indikatorer for
inkluderende undervisning i Europa**

Denne rapport indgår i et projekt støttet af EU's handlingsprogram for livslang læring (program nr. 135 749-LLP-1-2007-1-DK-COMENIUS-CAM). Indholdet er alene forfatternes ansvar. EU's forvaltningsorgan for undervisning, audiovisuelle medier og kultur (EACEA) kan ikke drages til ansvar for nogen brug af information fra rapporten.

Education and Culture DG

Lifelong Learning Programme

Rapporten er støttet af Europa-Kommissionens Generaldirektorat for Uddannelse og Kultur:

http://ec.europa.eu/dgs/education_culture/index_en.htm

Rapporten er redigeret af Mary Kyriazopoulou og Harald Weber, projektledere, European Agency for Development in Special Needs Education, på basis af indlæg fra agenturets repræsentantskabsmedlemmer, nationale koordinatore og udvalgte nationale eksperter på området. Bagest i rapporten findes en liste over alle bidragydere.

Uddrag af rapporten kan gengives med angivelse af kildereference som følger: Kyriazopoulou, M. & Weber, H. (redaktører) 2009. *Indikatorer – udvikling af indikatorer for inkluderende undervisning i Europa*, Odense, Danmark: European Agency for Development in Special Needs Education.

Rapporten er oversat fra engelsk og findes i 21 sprogversioner (inkl. engelsk), som alle kan downloades fra agenturets hjemmeside:
<http://www.european-agency.org/publications/ereports>

Oversættelse: Anita Strandsbjerg

Forsidetegning: Virginie Mahieu, studerende på specialskolen EESSCF (Ecole d'Enseignement Secondaire Spécialisé de la Communauté Française), Fransk Belgien.

ISBN: 978-87-92387-73-8 (Elektronisk udgave)

ISBN: 978-87-92387-53-0 (Trykt udgave)

2009

European Agency for Development in Special Needs Education

Sekretariat
Østre Stationsvej 33
DK-5000 Odense C Danmark
Tlf.: +45 64 41 00 20
secretariat@european-agency.org

Bruxelles-kontor
3 Avenue Palmerston
BE-1000 Bruxelles, Belgien
Tlf.: +32 2 280 33 59
brussels.office@european-agency.org

www.european-agency.org

INDHOLD

1. FORORD	5
2. INDLEDNING.....	7
3. STRUKTUR OG RATIONALE.....	9
4. MÅLSÆTNINGER.....	11
5. BEGREBER OG DEFINITIONER.....	13
5.1 Inklusion	13
5.2 Indikatorer for politikker	14
6. INDIKATORER FOR SPECIALUNDERVISNING OG INKLUDERENDE UNDERVISNING.....	18
7. UDVIKLING AF INDIKATORER I PROJEKTET.....	21
7.1 Områder	24
7.2 Vilkår.....	25
7.3 Indikatorer.....	26
8. ØVRIGE TEMATISKE PROJEKTER	34
9. NÆSTE SKRIDT	36
REFERENCER	40
ORDLISTE.....	42
DELTAGENDE EKSPERTER	43

1. FORORD

Denne rapport er en del af et projekt om udviklingen af indikatorer for inkluderende undervisning¹, gennemført af European Agency for Development of Special Needs Education (herefter kaldet agenturet), på foranledning af organisationens repræsentantskabsmedlemmer og med økonomisk støtte fra Europa-Kommissionens Generaldirektorat for Uddannelse og Kultur.

Agenturets repræsentanter i de nationale undervisningsministerier ønskede at udvikle et sæt indikatorer for inkluderende undervisning, som kunne anvendes ved fastsættelsen af strategier og praksis på området i de enkelte lande. Endvidere skulle de kunne bruges også på europæisk plan til agenturets indsamling af data om udviklingen i forskellige udvalgte lande.

23 lande deltog i projektet, repræsenteret af i alt 32 udvalgte nationale eksperter. De var fra Belgien (fransk- og flamsktalende regioner), Cypern, Danmark, Estland, Frankrig, Grækenland, Nederlandene, Irland, Island, Italien, Letland, Litauen, Malta, Norge, Østrig, Portugal, Spanien, Schweiz, Storbritannien (England og Skotland) Sverige, Tjekkiet, Tyskland og Ungarn. Eksperternes kontaktoplysninger findes bagest i rapporten, side 44.

Rapporten beskriver strukturen i den inkluderende undervisning, rationale, målsætninger og anvendt metodologi samt et første sæt indikatorer på tre områder (lovgivning, deltagelse og finansiering). Der er planlagt en opfølgning i form af udviklingen af specifikke indikatorer som kan bruges som overvågningsredskaber på nationalt såvel som europæisk niveau.

Yderligere information findes på projektets hjemmeside på adressen: www.european-agency.org/agency-projects/indicators-for-inclusive-education

Cor Meijer

Direktør

European Agency for Development in Special Needs Education

---

¹ Begrebet inkluderende undervisning anvendes her i overensstemmelse med beskrivelserne i Salamanca Erklæringen (1994) og FN's konvention om rettigheder for personer med handicap (2006). Inkluderende undervisning er altså en målsætning alle lande arbejder hen imod. Det er en vedvarende proces – ikke et slutresultat – og de deltagende lande er på forskellige stadier af udviklingen i politikker og praksis.

2. INDLEDNING

Formålet med rapporten er at beskrive de vigtigste resultater, struktur, rationale, målsætninger og metodologi i agenturets projekt "Indikatorer – udvikling af indikatorer for inkluderende undervisning i Europa".

Agenturets repræsentantskabsmedlemmer havde på forhånd diskuteret og var blevet enige om målsætningen, nemlig at udvikle en metode til at definere indikatorer, som kan anvendes både nationalt og i en europæisk sammenhæng. Fokus skulle være på strategier som fremmer eller hindrer inkluderende undervisning i skolerne. Der findes flere europæiske og internationale institutioner, som har udviklet indikatorer inden for specifikke områder, og projektets deltagere har gjort brug af deres erfaringer. Det har medført især to væsentlige resultater: udviklingen og iværksættelsen af en bottom-up tilgang til at definere relevante indikatorer på basis af konsensus fra eksperterne, og et første sæt indikatorer med eksempler på hvordan de kan gøres målbare (når noget skal overvåges).

De 32 eksperter fra 23 medlemslande var med deres ekspertise og kompetencer særdeles vigtige bidragydere til diskussionerne ved projektmøder og i arbejdsgrupper og til udviklingen af metodologi og resultater.

Rapporten er opbygget som følger: forord og introduktion findes i kapitel 1 og 2. I kapitel 3 gennemgås projektets struktur og rationale. Kapitel 4 beskriver projektets målsætninger, og i kapitel 5 beskrives hovedbegreber og definitioner som de er anvendt i projektet. Kapitel 6 indeholder eksempler på andre europæiske og internationale indikatorer for specialundervisning. Den anvendte struktur og metodologi i udviklingen af indikatorer for den inkluderende undervisning findes i kapitel 7, herunder indikatorer på tre nøgleområder, nemlig lovgivning, deltagelse i undervisningen og finansieringen. I kapitel 8 forklares, hvordan dette projekt skal ses i relation til tidligere såvel som fremtidige arbejder med agenturets tematiske projekter og resultater. Sidste kapitel behandler spørgsmålet om, hvorvidt yderligere tiltag er påkrævede, før indikatorerne kan bruges som overvågning redskab.

Rapporten har forskellige målgrupper, da den er opbygget så læsere med interesse i begreberne og processen bag udviklingen af

indikatorer kan læse kapitlerne kronologisk. Er man mest interesseret i selve indikatorerne, henvises direkte til kapitel 7. I kapitel 8 og 9 forklares hvordan arbejdet har relation til agenturets øvrige aktiviteter og hvilke yderligere tiltag der skal iværksættes for at udvikle operative indikatorer.

---

3. STRUKTUR OG RATIONALE

Der sker hele tiden nyt i den inkluderende undervisning. Det ses overalt i agenturets arbejde (f.eks. Watkins, 2007) at *“Begreber, politikker og praksis i den inkluderende undervisning er i konstant forandring i alle medlemslande”* (s. 20, engelsk udgave). I mange lande revideres og ændres strategier og lovgivning på området, som følge af viden og erfaringer fra igangværende pilotprojekter, nye finansieringstiltag eller ændrede politikker og ny lovgivning for kvalitetskontrol af undervisningen. Disse ændringer kræver naturligvis nogle værktøjer til en effektiv overvågning af udviklingen.

Sådanne værktøjer baseres ofte på et sæt indikatorer, som måles jævnligt for at se om de tiltænkte målsætninger er indfriet. Men i dag findes kun få kvalitative og kvantitative indikatorer i specialundervisning og inkluderende undervisning i Europa. Behovet for sådan et værktøj ses tydeligt i en af agenturets undersøgelser fra 2006, som havde til formål at samle viden om aktuelle problemstillinger og fremtidige tendenser i specialundervisningen til videre undersøgelser. Der blev set på områder af interesse både for de enkelte lande og i en større europæisk sammenhæng, i form af de af Det europæiske Råd fastlagte prioriteter for undervisningen (2002). I undersøgelsen deltog undervisningsministerierne fra 22 europæiske lande. Af resultatet ses tydeligt, at landene især var interesserede i at udvikle indikatorer for den inkluderende undervisning.

Dette falder helt i tråd med Europa-Kommissionens dokument fra 2002 *“Uddannelse og erhvervsuddannelse 2010”*; et arbejdsprogram for opfyldelse af de fælles mål for uddannelse og erhvervsuddannelse, som klart beskriver de nødvendige tiltag for at opnå det andet strategiske mål fastlagt af medlemslandene: *At gøre det lettere for alle at få adgang til uddannelses- og erhvervsuddannelsessystemet.* Jf. mål 2.3: *Støtte aktivt medborgerskab, lige muligheder og social samhørighed: “Uddannelses- og erhvervsuddannelsessystemer spiller en vigtig rolle som støtte for de demokratiske samfund i Europa. Alle borgere bør have lige adgang til uddannelse og erhvervsuddannelse. Medlemsstaterne skal varetage sårbare gruppers behov, især behovene hos handicappede og personer, der har svært ved at lære.”* (s. 25)

Dette projekt er ment som et første skridt til at give landene den viden, de mangler om indikatorer som et basisredskab til at kunne

overvågning udviklingen. Men herudover ses også en stigende interesse for området fra eksterne organer som f.eks. Europa-Kommissionen.

Projektet beskæftiger sig ikke decideret med inklusion, men er et forsøg på at fremstille en procedure for udvikling af indikatorer ved hjælp af en "bottom-up" model og et enigt forslag til et første sæt af indikatorer.

4. MÅLSÆTNINGER

Agenturets medlemslande og eksperter er blevet enige om projektets overordnede formål, nemlig at udvikle et sæt indikatorer, som kan bruges både nationalt og i en europæisk sammenhæng, med fokus på vilkår, som enten fremmer eller hindrer inkluderende undervisning i skolerne.

Der er især lagt vægt på udviklingen af:

- Struktur og metodologi for udvikling af indikatorer til brug for dette såvel som fremtidige tematiske projekter om inkluderende undervisning;
- Et første sæt af kvantitative og kvalitative indikatorer for vilkår i den inkluderende undervisning på nationalt plan;
- Et mindre omfattende sæt kvantitative og kvalitative indikatorer for strategier i den inkluderende undervisning i en europæisk sammenhæng.

Indikatorerne i projektet:

- Er baseret på resultater fra agenturets tidligere projekter om inkluderende undervisning;
- Er udviklet ved hjælp af konklusionerne fra en europæisk høring om unge med særlige undervisningsmæssige behov (*Unge syn på uligheder i undervisningssystemet*, Lissabon-deklarationen, 2007; Soriano et al., 2008);
- Er udviklet ved hjælp af en "bottom-up" tilgang, så de kan bruges i hele Europa, på trods af de enkelte landes forskellige undervisningssystemer.

De videre målsætninger med indikatorerne er at:

- Give de deltagende lande et værktøj så de kan følge udviklingen af egne strategier og praksis;
- Undersøge de tre udvalgte nøgleområder for inkluderende undervisning: lovgivning, finansiering og deltagelse;
- Definere nøgleområder hvor der er behov for yderligere arbejde;
- Give agenturet et værktøj til indsamling af udvalgte data for udviklingen i de enkelte medlemslande.

Projektet danner grundlag for udviklingen af et sæt kvalitative og kvantitative indikatorer, som man på forhånd var enedes om. Med formålstjenlige indikatorer vil det være muligt at foretage konstruktive sammenligninger og lære gensidigt af effektive og vellykkede tiltag. Hensigten er også at give de enkelte lande et værktøj til at overvåge egne strategier og praksis. Der findes lignende værktøjer baseret på indikatorer i nogle få lande, men ingen lande er på forhånd enedes om et sæt indikatorer, som kan lette de nævnte sammenligninger og læringsprocesser. Det skønnes derfor, at den fælles udvikling af indikatorer vil tilføje projektet en væsentlig merværdi set fra et europæisk perspektiv.

5. BEGREBER OG DEFINITIONER

5.1 Inklusion

Fortolkningen af begreber som specialundervisning, inkluderende undervisning eller inkluderende skoler er meget forskellig rundt om i Europa. Det var derfor vigtigt fra begyndelsen at få diskuteret og klarlagt en række begreber og definitioner, som er udviklet og bruges i andre sammenhænge i agenturet, så de kunne anvendes også i dette projekt.

Fokus for agenturets arbejde er klart defineret. Specialundervisning og særlige undervisningsmæssige behov er to sider af samme sag, men agenturets arbejde fokuserer på *systemer og foranstaltninger*, ikke på specifikke typer af behov.

Definitioner og opfattelser af, hvad der menes med specialundervisning er som sagt forskellige rundt om i landene. Man har ingen fælles fortolkning af begreber som *handicap, særlige behov* eller *funktionsnedsættelse*. Det fastslås f.eks. af Meijer, 2003, at "*Disse forskelligheder har mere afsæt i administrative, finansielle og proceduremæssige regler end de afspejler variationer i forekomsten og typen af særlige undervisningsmæssige behov i landene.*" (s. 126, engelsk udgave)

Af agenturets arbejde til dato fremgår det klart, at den nuværende tendens i Europa er at udvikle politikker for inklusion af elever og studerende med særlige behov i det almene skolesystem, og at give lærerne forskellige former for hjælp i form af støttepersonale, materialer, efteruddannelse og udstyr.

I mange lande viser erfaringen, at inklusion af børn og unge med særlige undervisningsmæssige behov bedst opnås i inkluderende skoler, som huser alle eller næsten alle elever i lokalsamfundet. Her kan elever med særlige undervisningsmæssige behov opnå de største fremskridt, både skolemæssigt og socialt.

Der er ikke så klar enighed om rammerne for inkluderende undervisning. Agenturet har defineret dette i tidligere arbejder (f.eks. Meijer, 2003) som "*... de undervisningsmæssige rammer, hvor elever med særlige behov følger størstedelen af læseplanen i den almindelige klasse sammen med kammerater uden særlige undervisningsmæssige behov.*" (s. 9, engelsk udgave)

De forskellige rammer og typer af foranstaltninger rundt om i landene understreger vanskeligheden ved at foretage sammenligninger på tværs af Europa. Alle er på *“forskellige stadier af rejsen mod inklusion som anvist i Salamanca Erklæringen”* (Peacey, 2006). Termen “inklusion” har også gennemgået en udvikling, siden den blev introduceret i undervisningen. I andre aspekter af agenturets arbejde (f.eks. hos Watkins, 2007) hedder det: *“... forstås nu som omfattende langt flere elever i fare for udelukkelse end elever kun med særlige undervisningsmæssige behov.”* (s. 16, engelsk udgave) Inklusion kan opfattes som et forsøg på at flytte ideer om undervisning for alle ud over det “almene”, hvor elever godt nok integreres – dvs. befinder sig i de samme fysiske rammer – men ikke nødvendigvis deler de samme undervisningsmæssige erfaringer. Inklusion indebærer, at elever med særlige undervisningsmæssige behov har “adgang til læseplanen” på den bedst mulige måde for at kunne opfylde deres behov.

I dette såvel som andre af agenturets projekter har UNESCO’s Salamanca Erklæring fra 1994 været vejledende: *“Almindelige skoler, som har denne inklusive orientering, er det mest effektive middel til at bekæmpe diskrimination, skabe trygge fællesskaber, bygge det inklusive samfund og opnå uddannelse for alle; desuden giver de langt de fleste børn en ordentlig uddannelse og forøger dermed hele uddannelsessystemets effektivitet og ressourceudnyttelse.”* (s. 8, engelsk udgave)

5.2 Indikatorer for politikker

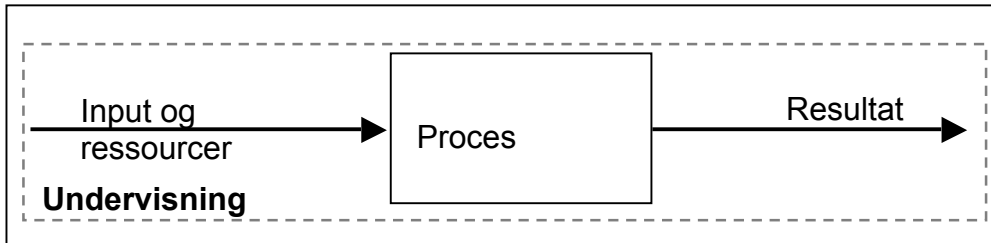
I det efterfølgende anvendes en input-proces-outcome-model tilpasset undervisningsområdet.

Bagest i rapporten findes en ordliste over nøglebegreber, som giver en nærmere forklaring på og definition af nogle af de tekniske begreber der anvendes nedenfor.

Systemet er vist i figur 1 og er opbygget af tre elementer:

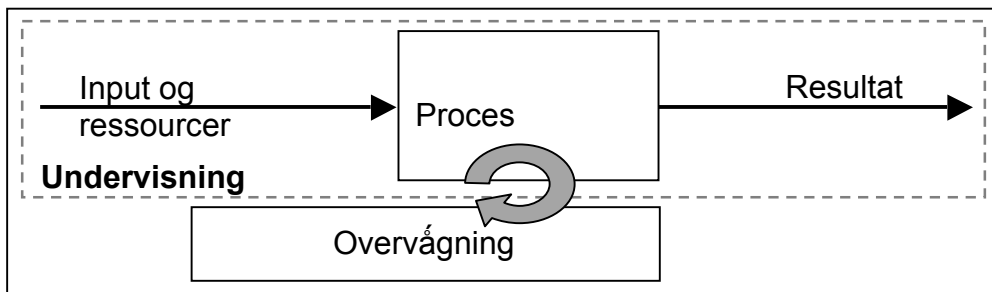
Input og ressourcer betegner alle aspekter tilført systemet for at opnå et bestemt resultat. Det kan i en undervisningssammenhæng være f.eks. økonomiske ressourcer, lovgivning, lærernes kvalifikationer eller infrastrukturelle spørgsmål. Gennem undervisningen ændres input og ressourcer til *output og resultater*. Output betegner målbar effektivitet, som deltagerantal eller opfyldelse af læseplanens mål,

men vi vil her beskæftige os med relevansen af de resultater, som understreger effekten eller konsekvenserne af input og processer, f.eks. akademisk og funktionel læsedygtighed, uafhængighed eller medborgerskab. *Processer* betegner alle aktiviteter i undervisningen, herunder procedurer, national, kommunal og skolemæssig praksis eller praksis for læringen.

Figur 1: Input-process-outcome model for undervisningen

Overvågning beskrives som en systematisk proces af periodisk eller kontinuerligt tilsyn eller testning med det formål at definere niveauet eller værdien af indikatorer ved hjælp af kvalitetsmål eller måleværdi. Overvågning er af afgørende betydning for alle former for forbedring, da man kan se forbindelsen fra (mellemliggende) resultater til input/ressourcer og ændringer i processen (se figur 2). Den kan udføres på forskellige niveauer, f.eks. regionalt eller i skolen, når undervisningen er decentraliseret. Man kan vælge at gøre den tilgængelig for alle eller blot for de personer som er direkte involverede i undervisningen.

Figur 2: Overvågning i input-process-outcome-modeller

Indikatorer er i denne sammenhæng en slags "følere", beregnet til at spore enhver relevant ændring. De vil hjælpe brugeren med at fokusere på de områder, der kræver opmærksomhed.

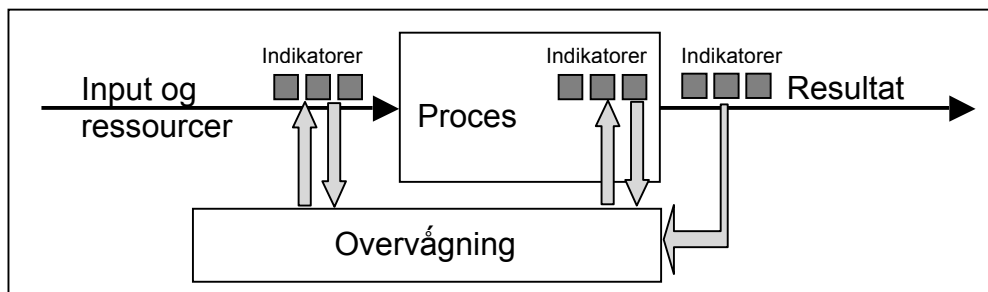

Indikatorer skal derfor:

- Dække alle relevante områder (dvs. der må ikke være områder hvor eventuelle ændringer ikke bliver registreret);
- Være følsomme nok til at registrere ændringer, når de forekommer;
- Være informative, dvs. de skal kunne fortælle noget om årsagen til en eventuel ændring.

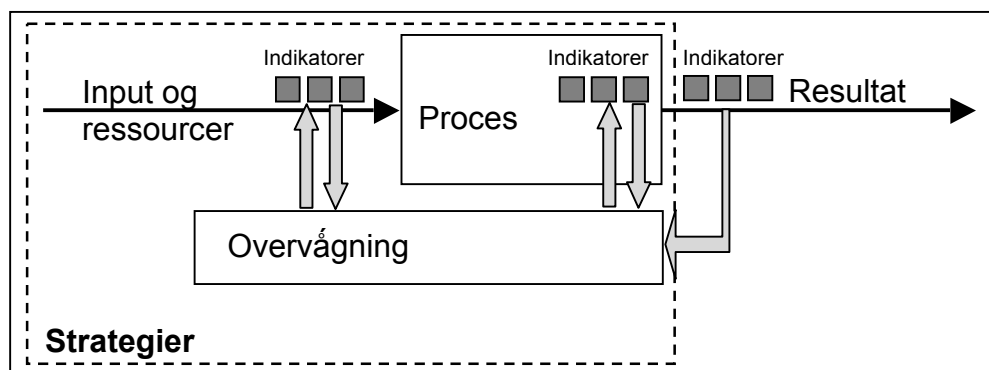
Indikatorer er ofte resultatorienterede (f.eks. indikatorer og referencepunkter for opfyldelsen af Lissabon-strategien). Man ser af og til manglende indikatorer i relation til input, ressourcer og selve processen, som kunne fortælle noget om, hvorfor resultaterne ændres eller forbliver uændrede.

Det skyldes, at resultatindikatorer som oftest ikke kan blive *direkte* påvirkede, når deres værdier ikke stemmer overens med de planlagte værdier. Ændringer i ressourcer eller input såvel som processer bruges til (*indirekte*) at ændre resultatsiden. Det er derfor vigtigt også at overvåge disse to sider (se figur 3).

Figur 3: Fordeling af indikatorer ved overvågning

De offentlige strategier består af et system af love, regulativer, aktionsforløb og finansieringsprioriteter. *Lovgivning* er i dette tilfælde en del heraf. Lovgivningen på et bestemt område omfatter også specifikke love som er en del af forfatningsmæssig og international lov. Figur 4 viser, hvordan dette passer ind i input-proces-outcome-modellen. Systemer til national, lokal eller regional overvågning er også en del af disse strategier.

Figur 4: Overvågningssystem med fokus på strategier

Lovgivningen kan også ses som et system, der forener de mere specifikke strategier, så det faktisk er muligt at nå de enkelte mål, når disse strategier omsættes til praksis. Fokus bliver derfor mere på strategiernes indbyrdes forbindelse, sammenhængen mellem forskellige initiativer og deres bæredygtighed. Som tidligere nævnt ses lovgivningen i ovenstående model som relateret til input og ressourcer i undervisningen.

Da fokus er på indikatorer for politikker, omtales resultatindikatorer her kun kort. Som det fremgår af figur 3 og 4 er resultatindikatorer dog afgørende informationskilder i overvågningsprocessen. Derfor var målet også at udvikle et sæt indikatorer i relation til input/ressourcer og til processer, som er kompatible med andre nationale, europæiske eller internationale resultatindikatorer. Landene kan derfor tilføje egne resultatindikatorer og dermed fuldstændiggøre indikatorerne for overvågning.

6. INDIKATORER FOR SPECIALUNDERVISNING OG INKLUDERENDE UNDERVISNING

For at få overblik over den aktuelle viden om indikatorer for specialundervisning og inkluderende undervisning, blev eksperterne bedt om at definere og vurdere nogle relevante eksempler på europæiske og internationale indikatorer. Det viste sig, at der har været nogen forskning i og studier af indikatorer for specialundervisning og inkluderende undervisning, med henblik på at forbedre kvaliteten af sidstnævnte. Der er udviklet indikatorer i relation til *input*, *processer* og *output*. Ligeledes på forskellige niveauer: *makroniveau* (omkring lovgivning, politiske og administrative rammer), *mesoniveau* (skole, lokalsamfund), *mikroniveau* (klasseniveau) og *personligt niveau* (lærere, studerende). Nedenfor ses et par eksempler på dette.

Inkluderingshåndbogen

Booth og Ainscow (2002) har udviklet en række indikatorer for inkluderende undervisning, som på dansk er oversat i Inkluderingshåndbogen. Bogen er et udviklingsredskab for skoler, som bygger på, at alle, der har med skolen at gøre skal inddrages i udviklingen af dens rummelighed, dvs. lærere, elever og studerende, forældre og andre i lokalsamfundet. Den indeholder en grundig gennemgang af, hvordan hindringer for læring og deltagelse kan begrænses for alle elever og studerende. Den behandler tre hovedområder:

- *Hvordan man skaber en inkluderende skolekultur* (opbygger fællesskab, skaber værdier);
- *Hvordan man udvikler inkluderende strategier* (udvikler skolen for alle, støtter mangfoldighed);
- *Hvordan man udvikler inkluderende praksisser* (organiserer læringen, mobiliserer ressourcer).

Kvalitetsindikatorer i specialundervisningen

Hollenweger og Haskell (2002) har udviklet kvalitetsindikatorer for input og ressourcer, processer og resultater:

- *Input og ressourcer*: strategier, samfundsmæssige karakteristika, ressourcer, personale, studerendes og familiens karakteristika;

- *Processer*: national og regional praksis, skolens infrastruktur, praksis i klasseværelset, elevorienterede områder;

- *Resultater i relation til systemer og individer*: akademisk og funktionel læse- og skrivefærdighed, fysisk sundhed, ansvar og uafhængighed, borgerskab, personlig og social trivsel, tilfredshed.

DREM-modellen

Peters, Johnstone og Ferguson (2005) anvendte den såkaldte DREM-model (Disability Rights in Education Model), baseret på hovedprincipperne i den inkluderende undervisning, nemlig at evaluering af graden af inklusion for studerende med særlige behov skal ske på flere niveauer: lokalt/skoleniveau, nationalt og internationalt. DREM er tiltænkt politiske beslutningstagere, undervisere, netværksgrupper og handicaporganisationer og anskueliggør den dynamiske sammenhæng mellem resultater, ressourcer, kontekst og input.

På hvert af de tre niveauer (lokalt, nationalt og internationalt) er der en række indbyrdes forbundne resultater samt understøttende resultater, der bruges som katalysatorer for at sikre, at undervisningen og læringen får de tilsigtede individuelle og sociale fordele, som skal repræsentere resultaterne i modellen. Ressourcer, kontekst og andre input leverer de materielle og sociale vilkår i systemet, så resultater og processer kan iværksættes.

Disse eksempler er ikke blevet gennemgået i detaljer, men skal blot vise eksperternes arbejde med at indsamle indikatorer for specialundervisningen og den inkluderende undervisning i Europa og internationalt. Formålet var at finde ud af, i hvilket omfang de eksisterende indikatorer er anvendelige i agenturets projekt.

Herudover undersøgte eksperterne hvilke kvalitative og kvantitative indikatorer der fandtes på nationalt plan. Området står højt på prioriteringslisten i de fleste lande, hvor man har eller er ved at udvikle indikatorer på forskellige niveauer (f.eks. på skole- eller klasseniveau).

Både nationalt og på europæisk og internationalt plan findes en række indikatorer, som er beregnet til at overvåge kvaliteten af specialundervisningen og den inkluderende undervisning på forskellige planer, hovedsageligt på skole- eller klasseniveau. Men det har vist sig, at ingen af disse er særligt velegnede til overførsel og brug i

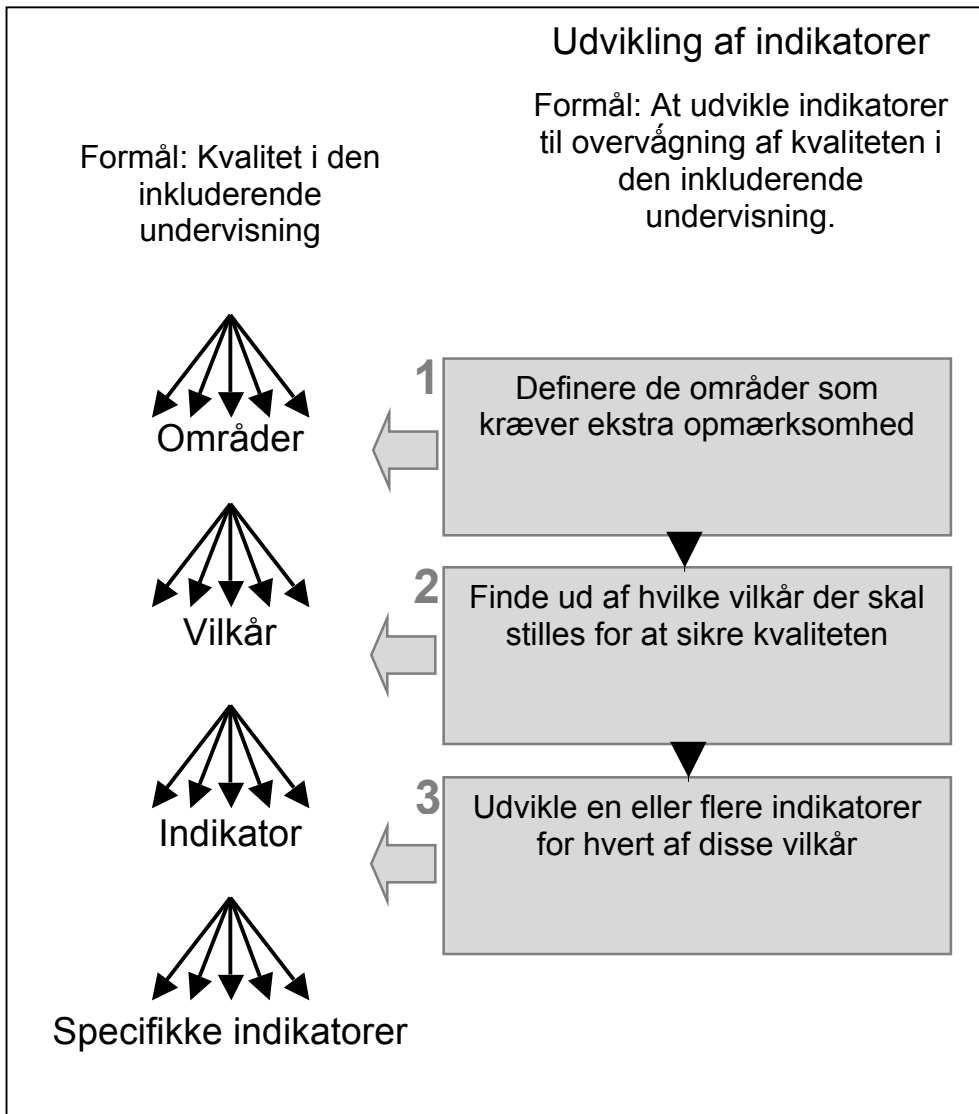

andre sammenhænge, hverken nationalt eller mellem de europæiske lande.

Det har forskellige årsager, f.eks. hvilke niveauer de er udviklet på, (skole, klasseniveau) eller i hvilken grad man har taget højde for nøgleområderne i den inkluderende undervisning. Desuden blev ingen af de indikatorer eksperterne kiggede på, brugt til overvågning på nationalt plan.

7. UDVIKLING AF INDIKATORER I PROJEKTET

Projektdeltagerne ville gerne fremlægge indikatorer hovedsageligt i relation til input/ressourcer og proces, men også for resultater, hvor det skønnedes relevant. Derfor benyttede man en bottom-up-tilgang som er velegnet til at skabe et bredt overblik over hele området.

Figur 5: Udvikling af indikatorer

På basis af målsætningen om at udvikle indikatorer til at overvåge kvaliteten i den inkluderende undervisning, begyndte eksperterne med at afgrænse de *områder* som kræver ekstra bevågenhed ved udviklingen af indikatorer. Hvert område blev herefter inddelt i relevante *vilkår*, som i bund og grund sikrer kvaliteten på området. Til sidst blev der udviklet *indikatorer* som hjælp til at definere disse vilkår for inkluderende undervisning. Der skal yderligere udvikles en eller flere *specifikke indikatorer* for hver overordnet indikator, som skal gøre det lettere at måle og sammenligne med tidligere målinger eller med data fra andre lande.

Opdelingen i områder, vilkår, indikatorer og specifikke indikatorer samt fremgangsmåden er vist i figur 5 og behandles nærmere nedenfor.

Områder

Deltagerne mødtes i arbejdsgrupper og fandt frem til de områder, der skulle arbejdes med. Områderne dækker de vigtigste aspekter af den inkluderende undervisning, og herudfra har man defineret de vilkår, der kan fremme eller hindre inkluderende undervisning i skolerne. Disse områder er nærmere beskrevet i kapitel 7.1.

Da man havde begrænset tid til rådighed, og da nogle af agenturets andre planlagte projekter også kommer til at behandle emnet, blev det besluttet kun at arbejde med nogle af områderne her. Eksperterne bedømte relevansen af de forskellige områder set i sammenhæng med agenturets fremtidige projekter og besluttede at fokusere på områderne *lovgivning*, *deltagelse* og *finansiering*.

Vilkår

Vilkårene definerer de betingelser, der nødvendigvis skal være til stede for at man kan tale om inkluderende undervisning. Formuleringen af vilkår giver udtryk for det nødvendige kvalitetsniveau – f.eks.: *fuldstændig overensstemmelse* med internationale aftaler i den nationale lovgivning om uddannelse. Eksperterne mødtes to gange for at diskutere og nå til enighed om et sæt vilkår for hvert af de tre områder. Vilkårene blev herefter analyseret og tilpasset af projektets rådgivningsgruppe, for at undgå overlapning og modsætninger. Vilkårene er beskrevet i kapitel 7.2.

Der er naturligvis mange måder at opfylde vilkårene på, og man undersøgte, hvor det var muligt inden for tidsrammen, også alternative muligheder for dette.

Indikatorer

Indikatorer viser de aspekter, som udgør en eller flere bestanddele af vilkåret (f.eks. "Overensstemmelse med internationale aftaler"). De er ikke nogen kvalitetserklæring og er heller ikke bestemmende for, hvorvidt specifikke indikatorer for måling er af kvalitativ eller kvantitativ art. Men indikatorerne definerer hvilket særligt aspekt som skal vurderes og overvåges (f.eks. overensstemmelsen). Der kan knyttes adskillige indikatorer til hvert enkelt vilkår. Kapitel 7.3 indeholder en liste over de udviklede indikatorer.

Specifikke indikatorer

Indikatorer gøres operative ved hjælp af specifikke indikatorer. Der kan være én eller flere specifikke indikatorer for hver indikator, enten kvalitative eller kvantitative.

Specifikke kvalitative indikatorer (f.eks. "Graden af overensstemmelse") skal gøres operative ud fra en forud fastsat skala (en ordinal skala). Værdierne på skalaen skal have en absolut rækkefølge, f.eks. "dårlig", "middel" eller "god", som udtryk for rækkefølge og kvalitetsniveau. De mindste kvalitative skalaer har blot to værdier, f.eks. "findes" eller "findes ikke", "ja" eller "nej". Disse specifikke indikatorer med minimale kvalitative skalaer fungerer også som en slags checkliste.

Specifikke kvantitative indikatorer udformes altid som et forhold mellem to målbare faktorer. De er derfor uafhængige af størrelsen af den bestand der ses på i indikatoren.

Selve resultatet giver ikke umiddelbart nogen viden om, hvorvidt der er tale om en god eller dårlig værdi. Derimod vil sammenligningen med andre værdier gøre det nemmere at vurdere den specifikke kvantitative indikator. Man kan sammenligne med værdier i det samme land, målt på forskellige tidspunkter (f.eks. ved trendanalyser) for at se om en bestemt situation udvikler sig i den ønskede retning, eller man kan sammenligne med værdier fra andre lande for at skabe et bedre sammenligningsgrundlag og forbedre udvekslingen af læring.

7.1 Områder

Herunder beskrives en række områder af relevans for beslutningstagere i relation til inkluderende undervisning. Listen er ikke fuldstændig og dækker heller ikke alle aspekter. Men de vigtigste områder diskuteret blandt de 32 eksperter kan dog sammenfattes under disse overskrifter:

1. Lovgivning og balance/overensstemmelse mellem inkluderende undervisning og andre initiativer.
2. Klare nationale målsætninger for inkluderende undervisning:
  - Hvordan ser landene på niveaudeling i undervisningen?
  - Hvordan er forholdet mellem almen og specialundervisning med hensyn til støtte – er man god til at forebygge?
3. Værdierklæringer som referencepunkter:
  - I læseplanen;
  - Ved certificering.
4. Vurderingsmetoder:
  - Definerings af særlige undervisningsmæssige behov ved brug af f.eks. formativ vurdering for alle elever.
5. Elevers og forældres deltagelse i undervisningen.
6. Sammenhæng mellem inkluderende undervisning og livslang læring/tidlig indsats.
7. Motiver for tildeling af ressourcer og støtte; forhåndstildeling kontra tildeling baseret på klassificering af behov.
8. Finansieringsmekanismer.
9. Tværfagligt samarbejde.
10. Tværfaglig støtte.
11. Videreuddannelse af lærere.
12. Motivation til samarbejde lærere imellem.
13. Differentiering, mangfoldighed og tværkulturel undervisning.
14. Økonomi-styring.

Tre af disse områder blev udvalgt til nærmere undersøgelser: Lovgivning, deltagelse i undervisningen samt finansieringsmekanismer.

7.2 Vilkår

Eksperterne opstillede en række vilkår for hvert af de tre områder som, hvis de findes, ser ud til at have en positiv indvirkning på inkluderende undervisning i de forskellige lande.

Lovgivningsmæssige vilkår

Her er det vigtigt at vurdere, hvorvidt der er sammenhæng mellem lovgivningen om inkluderende undervisning og andre områder. Det kræver:

1. At den nationale lovgivning for undervisning er i overensstemmelse med internationale aftaler.
2. At der er fuld overensstemmelse mellem forskellige nationale love på området.
3. At lovgivningen omfatter alle niveauer i undervisningen.
4. At der lovgives om kvalitet i efteruddannelse af lærere, psykologer og andet personale, med særlig opmærksomhed på at håndtere elevernes forskelligheder.
5. At lovgivningen giver plads til fleksibilitet, forskelligheder og lige muligheder for alle elever og studerende ved alle uddannelsesinstitutioner.
6. At lovgivningen også dækker kontrol af og ansvar for alle undervisningsinstitutioner og omfatter alle elever og studerende.

Vilkår for deltagelse i undervisningen

Her skal vurderes politikker i forbindelse med optagelse og skolevalg, læseplan, definition af undervisningsmæssige behov og vurderingsprocedurer. Gode vilkår for dette indebærer:

1. At optagelsesprocedurerne sikrer lige adgang til det almene skolesystem for alle elever og studerende.
2. At nationale vejledninger for læseplaner fremmer inklusion af alle elever og studerende.

3. At nationale systemer til testning af eleverne følger principperne om inkluderende elevvurderinger og ikke vanskeliggør deltagelsen i vurderinger og læring.
4. At metoder til identifikation af undervisningsmæssige behov og vurdering fremmer inklusionen af elever og studerende.

Vilkår for finansiering af undervisningen

Her vurderes, hvordan finansieringssystemer og tildeling af støtte og ressourcer fungerer. Nedenstående vilkår bør være til stede:

1. Finansieringssystemer skal fremme inkluderende undervisning.
2. Politikker for finansiering skal være baseret på elevers og studerendes undervisningsmæssige behov.
3. Finansieringssystemer skal være fleksible og effektive.
4. Støtte fra andre sektorer samt tværfagligt samarbejde skal tilgodeses.

7.3 Indikatorer

Indikatorer for lovgivning

Indikator for vilkår 1:

Den nationale lovgivning for undervisning skal være i overensstemmelse med internationale aftaler:

- 1.1 National lovgivning for undervisning skal være i overensstemmelse med internationale aftaler (f.eks. Salamanca Erklæringen, FN's konventioner osv.).

Indikator for vilkår 2:

Fuld overensstemmelse mellem forskellige nationale love:

- 2.1 Overensstemmelse mellem forskellige nationale love (f.eks. love om forbud mod diskrimination, uddannelseslovgivningen, handicaplove, love om børns rettigheder osv.).

Indikatorer for vilkår 3:

- 3.1 Lovgivningen skal omfatte alle niveauer i undervisningen
- 3.2 Der skal være etablerede retningslinjer for tidlig identifikation af særlige undervisningsmæssige behov hos elever og studerende, både for lærere og andre fagfolk på forskellige

-
-
- niveauer i undervisningen (f.eks. i børnehaven, i den obligatoriske undervisning, på ungdomsuddannelser og i forbindelse med programmer for livslang læring).
- 3.3 Der skal være faste procedurer, så eventuelt særlige undervisningsmæssige behov kan opdages så tidligt som muligt og en vurdering kan sættes i gang.
  - 3.4 Der skal være tilstrækkelige ressourcer til at kunne opdage særlige undervisningsmæssige behov så tidligt som muligt og sætte vurderingen i gang med det samme.
  - 3.5 Støtten til elever og studerende med særlige undervisningsmæssige behov skal iværksættes så snart behovene er opdaget. Inklusion af eleverne og de studerende skal have høj prioritet ved støttetildelingen.
  - 3.6 Lovgivningen mod diskrimination skal være med til at give lige adgang for alle til efter- og videreuddannelse.
  - 3.7 De offentlige myndigheder skal indsamle longitudinelle data om overgangsforløb og mål (arbejde, efter- og videreuddannelse) for forskellige grupper af elever og studerende.
  - 3.8 Der skal være etablerede retningslinjer for at sikre adgang, fortsat deltagelse og fremskridt for alle elever og studerende på alle niveauer i uddannelsen (fra børnehaven over den obligatoriske undervisning til efter- og videreuddannelse).
  - 3.9 Læseplanen på erhvervsuddannelserne skal være fleksibel, så den kan tilpasses de studerendes ønsker og behov.
  - 3.10 Der skal være faste retningslinjer for støttetildeling, styrkelse af kompetencer, informationsformidling og vejledning for elever og studerende med særlige undervisningsmæssige behov.

Indikatorer for vilkår 4:

Der skal lovgives om kvalitet i efteruddannelse af lærere, psykologer og andet personale, med særlig opmærksomhed på at håndtere elevernes forskelligheder:

- 4.1 Specialundervisning og inklusion skal indgå i læreruddannelsen og i efteruddannelsen af lærere.
- 4.2 Lærere og andre ansatte i undervisningssektoren skal have mulighed for at få viden og færdigheder samt udvikle deres

---

synspunkter omkring inklusion, så de kan imødekomme behovene hos alle elever og studerende i den almene undervisning.

- 4.3 Lærere skal have mulighed for at udvikle deres pædagogiske evner gennem kurser og lignende tiltag.
- 4.4 Lærere skal have mulighed for at samarbejde omkring planlægning, undervisning og evaluering.
- 4.5 Der skal afsættes særlige ressourcer til kompetenceudvikling hos lærere, med henblik på at kunne imødegå elever og studerendes særlige behov i den inkluderende undervisning.

Indikatorer for vilkår 5:

Der skal lovgives om uddannelsesinstitutioners fleksibilitet, forskelligheder og lige muligheder for alle elever og studerende:

- 5.1 Der skal være regler for tværfagligt samarbejde mellem uddannelsessektoren, sundhedssektoren, den sociale sektor og andre relevante instanser.
- 5.2 Der skal være regler for samarbejde mellem det formelle uddannelsessystem og uafhængige udbydere af undervisning.
- 5.3 Der skal være regler for lige muligheder, ligebehandling og ikke-diskrimination af alle elever og studerende.
- 5.4 Der skal være regler for tildeling af menneskelige såvel som materielle ressourcer til opfyldelse af behovene hos alle elever og studerende.
- 5.5 Lovgivningen skal give mulighed for at tilpasse læseplaner og individuelle undervisningsplaner de enkelte elever og studerende.
- 5.6 Alle elever og studerende skal have et uddannelsesbevis efter endt skolegang.
- 5.7 Der skal være faste regler for samarbejde med uafhængige organisationer og udbydere af undervisning.
- 5.8 Der skal være lovgivning omkring deltagelse i undervisningen, både for elever og studerende samt lærere, forældre og andre fagfolk.
- 5.9 Der skal lovgives om afgørelse af tvister.

-
-
- 5.10 Der skal lovgives om fleksibilitet og tilpasning med henblik på at opfylde forventninger og behov hos alle elever og studerende, lærere og forældre på alle niveauer i uddannelsessystemet.

Indikatorer for vilkår 6:

Lovgivning om overvågning og ansvar skal gælde for alle undervisningsinstitutioner og omfatte alle elever og studerende. Der skal være faste regler for:

- 6.1 Systemer til overvågning af effektiviteten af de tildelte foranstaltninger (f.eks. intern evaluering, tilsyn, kortlægning af foranstaltningerne).
- 6.2 Systemer til overvågning af undervisningens og læringens effektivitet.
- 6.3 Systemer til overvågning af forskellige grupper elevers og studerendes deltagelse i undervisningen (tilmelding, procentvis gennemførelse af uddannelsesforløbet, frafald og bortvisning).

Indikatorer for deltagelse

Indikatorer for vilkår 1:

Optagelsesprocedurerne skal sikre lige adgang til det almene skolesystem for alle elever og studerende. Det indebærer:

- 1.1 Lige muligheder for læring for alle elever og studerende uanset evner eller baggrund.
- 1.2 Mulighed for transport tilpasset den enkeltes behov.
- 1.3 Regler for tilgængelighed til bygninger, udstyr og infrastruktur.
- 1.4 Tekniske værktøjer, der kan tilpasses alle elevers og studerendes individuelle behov.
- 1.5 Hensyntagen til elevernes og de studerendes egne holdninger til læringsmiljøet.
- 1.6 Indsamling og overvågning af antal og procentvis fordeling af elever og studerende med særlige undervisningsmæssige behov på forskellige niveauer – i almene klasser og skoler, specialinstitutioner og udenfor skolesystemet.

- 1.7 Indsamling og overvågning af antal og procentvis fordeling af elever og studerende med særlige undervisningsmæssige behov, som er under social- eller sundhedsmyndighedernes ansvar (f.eks. børn i pleje) samt børn som undervises hjemme.

Indikatorer for vilkår 2:

Nationale vejledninger for læseplaner skal virke fremmende for inklusion af alle elever og studerende. Det betyder:

- 2.1 Flexibilitet i læseplanerne, så man kan imødekomme individuelle undervisningsmæssige behov hos eleverne og de studerende.
- 2.2 Mulighed for at lære eleverne og de studerende praktiske færdigheder til at kunne klare sig uden for skolen – læseplanen skal altså ikke kun omhandle akademisk læring.

Indikatorer for vilkår 3:

Nationale systemer til testning af eleverne skal følge principperne om inkluderende elevvurderinger og må ikke vanskeliggøre deltagelsen i vurderingsprocesser og læring. Der skal altså være regler for:

- 3.1 Vurdering af elevernes mange forskellige kompetencer.
- 3.2 Vurderinger, som fremhæver elevernes og de studerendes præstationer.
- 3.3 Vurderinger, der giver eleverne og de studerende mulighed for at demonstrere deres færdigheder.
- 3.4 Tilpasning af testningsmetoder og -værktøjer, når det skønnes nødvendigt.

Indikatorer for vilkår 4:

Fremgangsmåden for identifikation af undervisningsmæssige behov og vurdering skal virke til fremme for inklusionen af elever og studerende, dvs.:

- 4.1 Der skal lægges vægt på ligebehandling og best practice.
- 4.2 Den foreløbige identifikation af særlige behov skal foretages ud fra et holistisk og primært behovsbaseret synspunkt, hvor man ikke kun fokuserer på den videre undervisning og læring,

men også på opbygningen af individuelle undervisningsplaner og evalueringsprocedurer.

- 4.3 Der skal være faste regler for, hvordan man kan tilrettelægge behovsidentifikationen efter den enkeltes undervisningsmæssige erfaring.

Indikatorer for finansiering af undervisningen

Indikatorer for vilkår 1:

Finansieringen skal virke til fremme for den inkluderende undervisning, hvilket indebærer at:

- 1.1 Skolernes basisbevillinger skal være tilstrækkelige til så vidt muligt at dække alle elever og studerendes behov, så der kun skal søges begrænsede ekstrabevillinger til specifikke behov.
- 1.2 Der skal gives tilstrækkelige bevillinger på regeringsniveau til at kunne sikre inkluderende undervisning for alle, så man ikke er afhængig af midler fra frivillige og velgørende organisationer.
- 1.3 Finansiering skal sikre inkluderende undervisning for alle på basis af behov, evner, styrker og interesser.
- 1.4 Der skal være fastsatte kriterier for tildeling af ekstrabevillinger, i første instans lokalt, og først herefter på individuelt plan (for at undgå unødige kategorisering af elever og studerende).

Indikatorer for vilkår 2:

Politikker for finansiering skal være baseret på elevers og studerendes undervisningsmæssige behov. Det betyder, at:

- 2.1 Finansieringen primært tildeles ud fra, hvilke foranstaltninger der er nødvendige, og ikke ud fra kategorisering af elevernes og de studerendes vanskeligheder og behov.
- 2.2 Undervisningssystemet er tilpasset elevernes og de studerendes behov og ikke omvendt.
- 2.3 Begrebet "undervisningsmæssige behov" skal være klart defineret i den relevante lovgivning.
- 2.4 Tværfagligt samarbejde skal tænkes ind i finansierings-tildelingen.

- 2.5 Der skal afsættes tilstrækkelige midler til tidlig identifikation af særlige undervisningsmæssige behov og tidlig indsats (tidlig i forhold til alder og/eller tidlige tegn på læringsproblemer uanset alder).
- 2.6 Forældre, elever og studerende skal have væsentlig indflydelse ved identifikation og beskrivelse af behovene og ved afgørelsen af, hvilke foranstaltninger der skal iværksættes.
- 2.7 Der skal afsættes tilstrækkelige midler til at definere og imødekomme behov, som måtte opstå i alle faser af livet (fra børnehaven over grundskolen, under ungdoms- og videreuddannelser) og til hjælp i overgangssituationer (f.eks. overgang fra skole til arbejdsliv).
- 2.8 Der skal være mulighed for adgang til og effektiv brug af teknologiske hjælpemidler, og udviklingen af ny teknologi skal støttes, så man kan imødekomme identificerede behov og fremme uafhængighed og selvstændighed hos elever og studerende.
- 2.9 Elever og studerende skal have lige vilkår, under hensyntagen til køn, alder, etnisk tilhørsforhold, religion, handicap, social stilling og bopælsområde.

Indikatorer for vilkår 3:

Finansieringssystemer skal være fleksible og effektive: Det kræver, at:

- 3.1 Regler og procedurer for tildeling af ressourcer skal være overskuelige for fagfolk såvel som forældre og borgere generelt.
- 3.2 Skoler og lokalsamfund skal kunne forvalte ressourcerne fleksibelt (med en tilpas central forvaltning for at undgå unødvendigt dobbeltarbejde).
- 3.3 Finansieringen skal iværksættes i god tid, så man kan foretage tidlig identifikation af behovene og forebygge effektivt.
- 3.4 Der skal være faste regler, som sikrer den bedste løsning med hensyn til effektivitet, kompetencer, kvalitet osv.

Indikatorer for vilkår 4:

Støtte fra andre sektorer samt tværfagligt samarbejde skal tilgodeses. Det indebærer:

- 4.1 Et effektivt støttesystem, hvor man råder over tilstrækkelig ekspertise inden for inkluderende undervisning.
- 4.2 Et godt samarbejde mellem de forskellige instanser (offentlige myndigheder, skoler, social- og sundhedssektoren).
- 4.3 Et godt samarbejde mellem alle involverede fagfolk (psykologer, læger, lærere, socialarbejdere og administrativt personale, hvad enten de er eksperter på området eller ej).
- 4.4 Tilstrækkelige midler til faglige informations- og erfaringsudvekslinger gennem netværkssamarbejde.

8. ØVRIGE TEMATISKE PROJEKTER

I kapitel 7 så vi på vilkår og indikatorer for undervisningen og beskrev forbindelsen til specifikke indikatorer. Denne fremgangsmåde har vist sig velegnet også i andre projekter, hvor der skal leveres anbefalinger inden for et bestemt område.

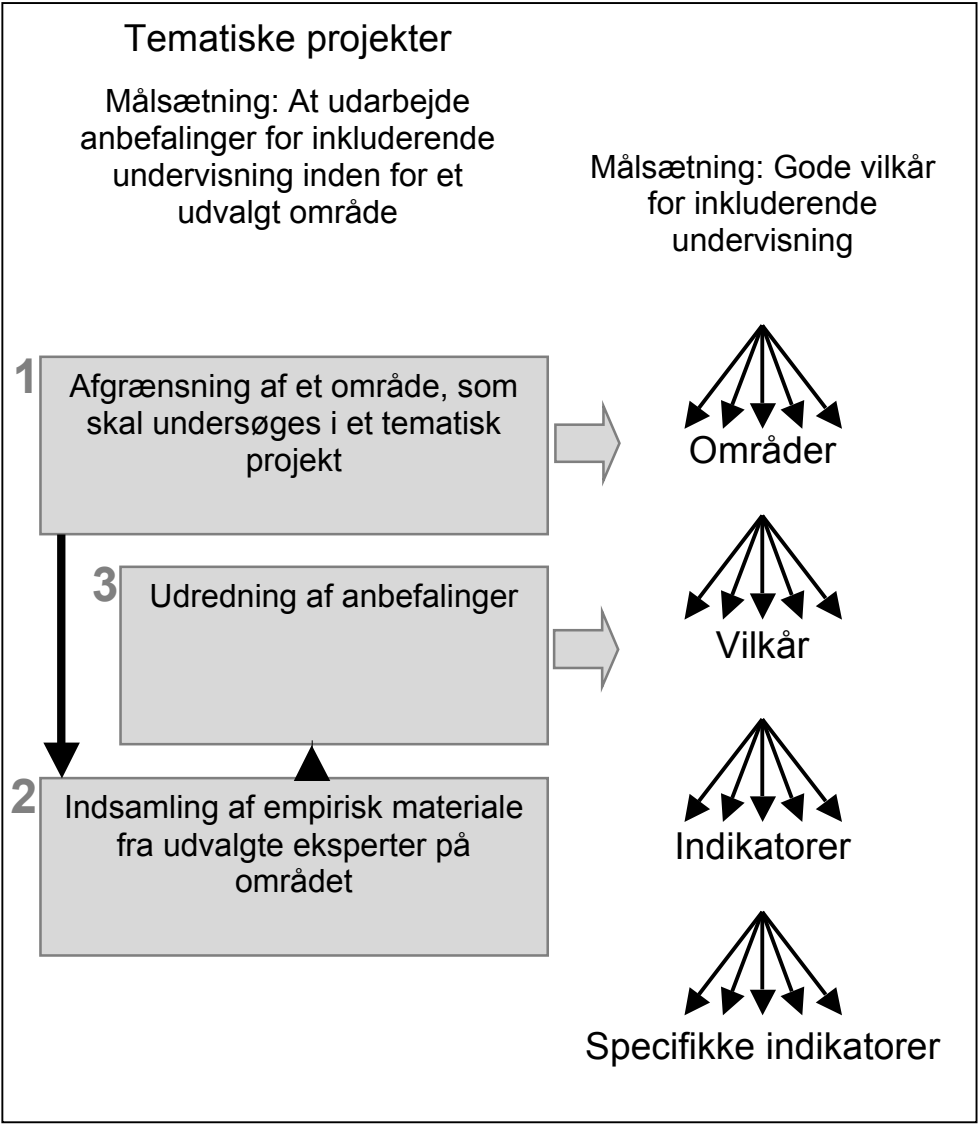
Agenturets projekter starter altid med en afgrænsning af de områder i undervisningen, som kræver nærmere undersøgelse. Det forudsættes, at man altid skal kunne imødekomme aktuelle, ikke-forudsigelige behov i agenturets medlemslande. Herefter indsamles data om disse aktuelle og fremtidige behov, så de kan undersøges nærmere. Behovene udvælges på grundlag af de forskellige landes prioriteter for undervisningen og også ud fra, hvilke prioriteter de europæiske undervisningsministre i Rådet har besluttet skal have ekstra opmærksomhed. Det er disse behov, der arbejdes med i agenturets projekter.

Derefter bliver den relevante videnskabelige litteratur inden for det udvalgte område gennemgået nærmere og der indsamles empirisk materiale fra eksperter rundt om i Europa inden for det udvalgte område. Indsamlingen sker på forskellige måder, bl.a. gennem case studier og studiebesøg.

Næste skridt er ved hjælp af induktiv argumentation at fremstille en række generelle standpunkter, baseret på individuelle eksempler. Disse kaldes anbefalinger og er udtryk for de handlinger, der vil give gode vilkår for inkluderende undervisning inden for det område, der arbejdes med.

Anbefalinger kan nemt omformes til vilkår ved ikke at fokusere på handlingerne, men på resultaterne af dem som værende lig med gode betingelser for inkluderende undervisning.

Figur 6 viser de forskellige stadier i agenturets tematiske projekter.

Figur 6: Stadier i agenturets tematiske projekter

9. NÆSTE SKRIDT

Formålet med dette projekt var at udvikle et sæt nationale indikatorer, der også kan anvendes på europæisk niveau, til at undersøge, hvilke faktorer der fremmer eller hindrer inkluderende undervisning i skolerne. Projektets metodologi kan anvendes af landene til at udvikle egne nationale indikatorer inden for de områder, som er vigtige for dem. I det følgende fremlægges forslag til, hvordan disse indikatorer gøres operative ved yderligere at udvikle specifikke indikatorer, og hvordan de kan bruges til overvågning og sammenligning landene imellem.

Generelle vilkår for de tre områder

Meget tyder på, at nogle generelle vilkår findes inden for alle tre områder, og at der kan udvikles indikatorer for hvert område. Et vilkår som f.eks. "overensstemmelse med internationale standarder for inkluderende undervisning" kan omformes til individuelle indikatorer både for lovgivning, deltagelse og finansiering. Man vil hermed få flere og mere sammenhængende indikatorer, som kan bidrage til at udfylde eventuelle mangler på listen.

Mindre grupper af indikatorer

En opdeling af indikatorerne i mindre grupper vil kunne hjælpe landene med at sammenligne resultater indbyrdes. Disse grupper af indikatorer skal sammensættes af relevante beslutningstagere (som f.eks. agenturets repræsentantskabsmedlemmer) ud fra, hvad der på europæisk niveau betragtes som relevant at sammenligne. Man kan så i et opfølgende projekt arbejde videre med at udvikle specifikke indikatorer for de overordnede indikatorer og hermed gøre dem målbare.

Specifikke indikatorer

En specifik indikator skal bevise, at et særligt vilkår er til stede eller at et bestemt resultat er opnået eller ikke opnået. Specifikke indikatorer giver beslutningstagere mulighed for at vurdere, hvorvidt der er sket fremskridt i forhold til de ønskede resultater og målsætninger (overvågning). Indikatorer som beskrevet i kapitel 7 kan både beskrive kvantificerbare mål og omfatte kvalitetsmåling. Kvalitative såvel som kvantitative forhold er nyttige og nødvendige at medtage, når man skal give et retvisende billede af forløbet frem mod målet. Herudover

bør de specifikke indikatorer være gennemskuelige og letforståelige, både for afsender og målgruppe. De kan udgøre en faktor blandt mange, som kan bruges i beslutninger om politikker og prioriteter.

Som nævnt i kapitel 7 er det de specifikke indikatorer, som gør den overordnede indikator anvendelig. De udarbejdes ud fra, hvilket formål de skal opfylde:

- De skal udtrykke en specifik del af den overordnede indikator i tal;
- De skal vise, om et bestemt aspekt af den overordnede indikator er til stede eller ej (f.eks. som et kontrolpunkt);
- De skal vise den overordnede indikatorers kvalitetsniveau;
- De skal vise om og hvor meget anvendte politikker er forskellige fra lovgivning eller skriftlige aftaler (grad af overensstemmelse);
- De skal bruges til at vurdere, i hvilket omfang betingelsen for kvalitet (udtrykt i den overordnede indikator) er til stede i alle tilfælde (dækningsgrad).

Der bør være en kort, entydig definition af og forklaring på de enkelte specifikke indikatorer.

Skala for specifikke indikatorer

Det næste skridt er at udvikle skalaer for hver specifik indikator. Skalaen for en kvalitativ specifik indikator kan spænde fra at være bipolar (f.eks. "findes/findes ikke") op til at indeholde et passende antal værdier, som skal være let genkendelige og indbyrdes forskellige (f.eks. "overensstemmende/mindre uoverensstemmelser/større uoverensstemmelser/ikke overensstemmende"). Kvantitative specifikke indikatorer skal benævnes som andele (f.eks. 1 ud af 4).

Der skal stadig arbejdes på udregningsmetoder for kvantitative specifikke indikatorer, og informationernes kilder og kvalitet skal defineres. Med hensyn til de kvalitative specifikke indikatorer, skal subjektiviteten i skalaerne begrænses gennem en nærmere forklaring på, i hvilke situationer man skal vælge hvilke værdier og hvilket niveau man skal vælge i tilfælde af tvivl eller uklarheder.

Evaluaterer

Evaluaterernes egne holdninger kan naturligvis, især ved brugen af kvalitative måleredskaber, påvirke valget af værdier på skalaerne. Skal en specifik indikator f.eks. bruges til at måle omfanget af delta-

gelsen af forældre i beslutningsprocesser, kan forældrene have andre synspunkter end de fagfolk, der også deltager. Derfor bør næste skridt være at undersøge, hvilke grupper af evaluatore der skal deltage i evalueringen for at få et realistisk billede af værdierne.

Større interrater realibilitet

Da specifikke indikatorer først og fremmest skal bruges af landene selv, vil de være gode som objektive måleværktøjer ved nationale vurderinger. Men subjektivitet (se ovenstående) såvel som en lav interrater realibilitet er potentielle risici, som følger med vurderinger, der ikke er neutrale og kun udføres af en enkelt myndighed. For at kunne lave sammenlignelige målinger mellem landene, kræves fuldstændig uafhængighed af de personer, som foretager dem (raterne). Interrater realibilitet udtrykker graden af overensstemmelse mellem forskellige ratere i den samme test. Jo større interrater realibilitet, des bedre overensstemmelse vil der være mellem raternes vurderinger. Hvert enkelt måleinstrument skal naturligvis kunne vise tilstrækkelig overensstemmelse. Er der ikke tilstrækkelig overensstemmelse mellem raterne skal det rettes, hvilket kan ske ved at korrigere skalaerne eller give raterne mere og bedre træning.

Dataindsamling, opsplittning og fortolkning

Ved nogle specifikke indikatorer kan det være nødvendigt at beskrive, hvordan dataindsamlingen skal foretages fra lokalt op til regionalt og nationalt niveau, samt hvordan kvalitative skalaværdier skal behandles under processen. Man bør samtidig diskutere omfanget af opsplittning på nationalt niveau og for hver enkelt specifik indikator. Nogle specifikke indikatorer kan f.eks. opsplittes efter undervisningsniveau, forvaltning (f.eks. lokal, regional eller national), køn eller alder, geografisk beliggenhed eller type af institution.

Til sidst bør man redegøre for, hvordan resultaterne af hver enkelt specifik indikator skal fortolkes. Dette sammen med en fortolkning af definitionen på den enkelte specifikke indikator vil forhindre – eller i det mindste begrænse – risikoen for misfortolkninger blandt lægfolk.

Forløb

I den allersidste fase skal man gennemgå de vigtigste procedurer, både nationale og europæiske, for dataindsamling, fortolkning og feedback. Perioden for indsamling af data skal afgrænses, og man

skal vælge og instruere de personer, der skal stå for den, ligesom der også skal fastsættes procedurer for afrapporteringen.

Fremtidigt arbejde

De begrænsede ressourcer har naturligvis medført visse restriktioner i løbet af projektet. Som nævnt i kapitel 7 har vi valgt tre områder til nærmere undersøgelse, men der vil fremover være brug for undersøgelser også af andre områder. Udviklingen af indikatorer i fremtiden vil kræve undersøgelser inden for alle områder, hvis indikatorerne skal være komplette – altså dække alle aspekter i den inkluderende undervisning. Listen dækker ikke overraskende også områder, hvor der er igangværende undersøgelser, eller som allerede er blevet undersøgt i andre af agenturets projekter. Resultaterne (f.eks. anbefalinger) fra projektarbejde kan være et godt udgangspunkt for udviklingen af indikatorer på et bestemt område (jf. kapitel 8 med beskrivelse af, hvordan anbefalingerne hænger sammen med fremgangsmåden i denne rapport). Listen kan også ses som et program for fremtidige emner, der skal dækkes, enten i projekter, på seminarer, konferencer eller andet, både nationalt og på europæisk niveau.

REFERENCER

Booth, T. and Ainscow, M. 2002. *Index of Inclusion: developing learning and participation in schools*, Bristol: Centre for Studies on Inclusive Education (CSIE)

European Agency for Development in Special Needs Education (red.) 2007. *Lisbon Declaration* <http://www.european-agency.org/publications/flyers/lisbon-eclaration-young-people2019s-views-on-inclusive-education> (Besøgt den 9. juli 2009)

Det Europæiske Råd, 23 og 24 marts 2000, Formandskabets Konklusioner http://www.europarl.europa.eu/summits/lis1_en.htm (Besøgt den 9. juli 2009)

Europa-Kommissionen, Generaldirektoratet for Uddannelse og Kultur (red.) 2002. *Education and training in Europe: diverse systems, shared goals for 2010; The work programme on the future objectives of education and training systems*, Luxembourg: Kontoret for de Europæiske Fællesskabers Officielle Publikationer

Hollenweger, J. & Haskell, S. (red.) 2002. *Quality Indicators in Special Needs Education: an International Perspective*, Luzern: Edition SZH/SPC

Meijer, C.J.W. (red.) 2003. *Special education across Europe in 2003: trends in provision in 18 European countries*, Middelfart: European Agency for Development in Special Needs Education

Peacey, N. 2006. *Reflections on the Seminar*, Wien: European Agency for Development in Special Needs Education (Indlæg fra agenturets møde om projektet "Elevvurdering i et inkluderende undervisningsmiljø", 20. maj 2006)

Peters, S., Johnstone, C. & Ferguson, P. 2005. *A Disability Rights in Education Model for evaluating inclusive education*, (Michigan State University, East Lansing, MI, USA), London: Taylor & Francis

Soriano, V., Kyriazopoulou, M., Weber, H. & Grünberger, A. (red.) 2008. *Young Voices: Meeting Diversity in Education*, Odense: European Agency for Development in Special Needs Education

UNESCO 1994. *The Salamanca Statement and Framework for Action on Special Needs Education*, Paris: UNESCO

Watkins, A. (red.) 2007. *Assessment in Inclusive Settings: Key issues for policy and practice*, Odense: European Agency for Development in Special Needs Education

ORDLISTE

Dataindsamling – indsamling og summarisk fremlæggelse af data til f.eks. statistisk analyse.

Gøre operativ – udføre en proces eller en række handlinger for at opnå et resultat.

Føler – den del af et måleinstrument som reagerer direkte på ændringer i omgivelserne.

Indikator – parameter eller værdi fra parameter, som skal give information om et bestemt fænomens tilstand.

Interrater realibilitet – graden af overensstemmelse mellem forskellige ratere i den samme test.

Målbar – som kan måles numerisk.

Overensstemmelse/grad af overensstemmelse – graden af uniformitet, standardisering og fravær af modsætninger blandt dele af et system eller en komponent.

Opsplitning – adskillelse af data i mindre dele.

Overvåge – observere og, i nogle tilfælde, registrere.

Operativ indikator – indikator der er defineret så den kan måles.

Rater – person som foretager måling eller vurdering.

DELTAGENDE EKSPERTER

CYPERN	Kalomira Ioannou (medlem af rådgivningsgruppen)	kioannou@moec.gov.cy
	Anastasia Hadjiyannakou	hadjanas@cytanet.com.cy
DANMARK	Hans Henrik Knoop	knoop@dpu.dk
ESTLAND	Inga Kukk	Inga.kukk@hm.ee
FLAMSK BELGIEN	Elisabeth Deschauer	elisabeth.deschauer@ugent.be
	Caroline Vanderkinderen	caroline.vandekinderen@ugent.be
FRANKRIG	José Seknadjé	jose.seknadje@inshea.fr
FRANSK BELGIEN	Patrick Beaufort	pbeaufort@ecl.be
	Jean-Claude De Vreese	jeanclaude.devreese@skynet.be
GRÆKENLAND	Maria Michaelidou	smi@acm.org
IRLAND	Michael Travers	michael_travers@education.gov.ie
ISLAND	Anna Kristin Sigurðardóttir	annakristin@khi.is
ITALIEN	Serenella Besio	s.besio@univda.it
LETLAND	Guntra Kaufmane	guntra.kaufmane@vsic.gov.lv
LITAUEN	Laima Paurienė	laima.pauriene@spc.smm.lt
MALTA	Mario Testa	mario.testa@gov.mt
NEDERLANDE	Berthold van Leeuwen	B.vanLeeuwen@slo.nl
NORGE	Anders Øystein Gimse (medlem af rådgivningsgruppen)	Anders.Oystein.Gimse@utdanning sdirektoratet.no
	Svein Nergaard	svein.nergaard@statped.no

ØSTRIG	Karl Hauer	karl.hauer@ooe.gv.at
PORTUGAL	Filomena Pereira	filomena.pereira@dgidc.min-edu.pt
SCHWEITZ	Judith Hollenweger (medlem af rådgivningsgruppen)	judith.hollenweger@phzh.ch
SPANIEN	Marta Sandoval Mena	marta.sandoval@uam.es
STOR- BRITANNIEN (England)	Brahm Norwich	B.Norwich@exeter.ac.uk
STOR- BRITANNIEN (Skotland)	Martyn Rouse	m.rouse@abdn.ac.uk
SVERIGE	Agneta Gustafsson	agneta.gustafsson@spsm.se
	Ingemar Emanuelsson	ingemar.emmanuelsson@telia.com
TJEKKIET	Věra Vojtová	vojtova@jumbo.ped.muni.cz
TYSKLAND	Anette Hausotter	anette.hausotter@iqsh.de
	Matthias V. Saldern	vsaldern@uni-lueneburg.de
UNGARN	Zsuzsa Hámori-Váczy (medlem af rådgivningsgruppen)	zsuzsa.vaczy@om.hu
	Zsuzsa Várnai	varnaizsuzsa@level.datanet.hu

Indikatorer – udvikling af indikatorer for inkluderende undervisning i Europa beskriver resultaterne af et projekt med deltagelse af 23 medlemslande fra European Agency of Development in Special Needs Education.

Formålet med projektet var at udvikle et sæt indikatorer til overvågning af udviklingen, både nationalt og i en europæisk sammenhæng. Det forudsætter, at der sættes fokus på vilkår, som enten fremmer eller hindrer inkluderende undervisning i skolerne. Der findes flere europæiske og internationale institutioner, som har udviklet indikatorer inden for specifikke områder, og projektets deltagere har gjort brug af deres erfaringer.

Projektet har medført især to væsentlige resultater:

- Udviklingen og iværksættelsen af en bottom-up tilgang til at definere relevante indikatorer på basis af konsensus fra eksperterne;
- Et første sæt indikatorer inden for tre nøgleområder – lovgivning, deltagelse og finansiering – med eksempler på hvordan de kan anvendes i praksis.

Den overordnede målsætning har været at udvikle indikatorer til brug for konstruktive sammenligninger og gensidig læring om effektive tiltag i den inkluderende undervisning.

I rapporten fremlægges struktur, rationale, målsætninger og anvendt metodologi ved udviklingen af indikatorer til overvågning i den inkluderende undervisning.

